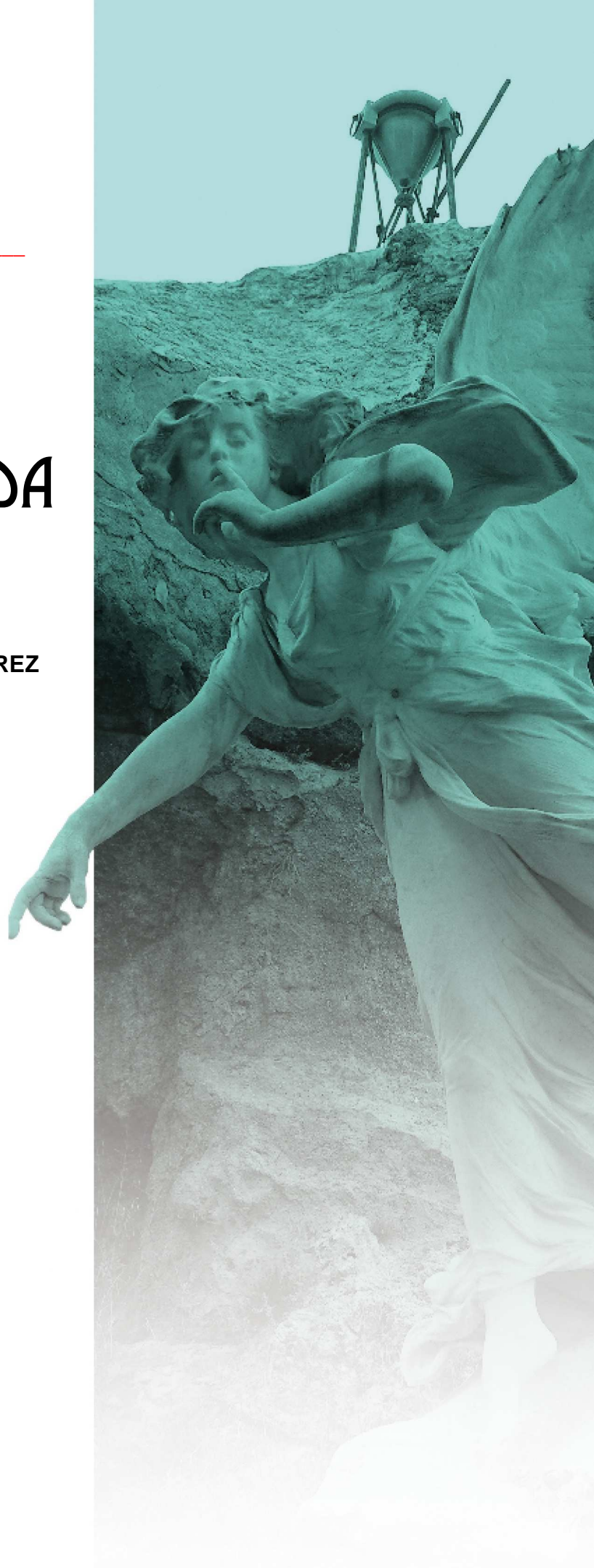


GUIA DEL DOCENT

ALCOI: LA CIUTAT DORMIDA

ELISA BENEYTO GÓMEZ – LLUÍS VIDAL PÉREZ



DESENVOLUPAMENT ACTIVITATS VISITA CEMENTERI D'ALCOI

INTRODUCCIÓ

Tradicionalment, l'estudi dels cementeris o necròpolis s'havia tractat exclusivament des d'una perspectiva arqueològica, quant a restes materials que aportaven informació no només sobre els usos i costums funeraris de qualsevol civilització, sinó també sobre les jerarquies i distincions socials que es feien paleses també en el moment de la mort. No obstant això, aquesta perspectiva històrica desapareixia quan s'arribava als cementeris vuitcentistes, paral·lelament a una concepció historiogràfica generalitzada que rebutjava el mètode arqueològic per a les societats contemporànies.

Cal tenir en compte que, precisament en la transició cap a aquestes noves societats, es produeix també una ruptura amb els llocs habituals de soterrament: d'acord amb una concepció higiènica fruit de l'esperit il·lustrat, unes disposicions del monarca Carles III prohibeixen les sepultures dins de poblats i estableixen la seua ubicació extramurs i en llocs ventilats. Psicològicament, podem parlar també d'un canvi en la mentalitat, on a mesura que s'allunyen els espais cementerials i es desenvolupa una societat industrialitzada, la visió que es té de la mort, amb la que es convivia quotidianament, es converteix en un rebuig cap a la mateixa.

Serà en la dècada de 1970 quan, des de la historiografia de l'Art, comencen a valorar-se aquests recintes del segle XIX, primer des de l'arquitectura i l'urbanisme i, més tard, també pel que fa als estils escultòrics. Altres investigadors que es dedicaran al seu estudi seran els historiadors de la medicina i la sanitat, a causa del paper "profilàctic" que jugaran els cementeris enfront de les nombroses epidèmies i malalties derivades de l'amuntegament i la insalubritat en els nuclis industrials.

Actualment, els cementeris són considerats com una font històrica més, quant a fidel reflex de la societat a la qual pertanyen. D'altra banda, no cal menysprear el seu valor patrimonial, ja que es converteixen en autèntics museus a l'aire lliure amb un ampli catàleg d'estils arquitectònics, escultòrics i de les arts aplicades.

Així doncs, tot arreplegant aquestes aportacions, afrontarem el desenvolupament d'aquesta Unitat Didàctica des d'una perspectiva el més àmplia possible, i aportarem com a novetat una visió sociològica, per a reflectir com la societat industrial alcoiana es veu plasmada en les diferents tipologies que apareixeran al llarg del temps i en l'evolució interna del recinte.

OBJECTIUS

La Unitat Didàctica es basa en l'exemple paradigmàtic del Cementeri d'Alcoi (1885), ubicat a la mateixa ciutat, pionera en la industrialització valenciana. Des d'aquest àmbit geogràfic i cronològic, podem sintetitzar els objectius de la següent manera:

- Utilitzar un cementeri contemporani com a font de coneixement històric.
- Crear una correlació dels diferents espais funeraris del terme municipal d'Alcoi, des de les primeres ocupacions humanes.
- Comprovar la jerarquització de la societat industrial, també en el moment de la mort.
- Analitzar la varietat d'estils artístics i materials propis de l'era industrial (eclecticisme, historicismes, art del ferro, modernisme, avantguardes...).
- Reivindicar les figures dels mestres d'obres, arquitectes, enginyers, escultors i artesans en general que han contribuït a la varietat artística d'aquest cementeri.
- Establir una successió de tipologies i espais funeraris, d'acord amb la condició social i la funcionalitat.
- Estudiar la varietat iconogràfica i iconològica pròpia d'aquests espais.
- Investigar les diferents aportacions a la botànica funerària i la seua disposició en aquest espai.
- Posar en valor un cementeri com a element patrimonial historico-artístic.
- Respectar els cementeris com a llocs de memòria i passat.

METODOLOGIA I PLA DE TREBALL

Aquesta unitat didàctica està adreçada, principalment, a alumnes dels següents nivells:

- Educació Primària Tercer Cicle (10 a 12 anys).
- Educació Secundària Primer Cicle (12 a 14 anys).
- Educació Secundària Segon Cicle (14 a 16 anys).

Per altra banda, també pot ser adaptada a qualsevol edat o a alumnes amb NEE (Necessitats Educatives Específiques), sempre que el docent ho trobe necessari. En Batxillerat es recomana una visita guiada a l'ús.

A més de ser un fort recurs educatiu per a les assignatures de l'àrea de les Ciències Socials, la seua transversalitat la fa aprofitable per a matèries com ara: Cultura Clàssica, Educació per a la Ciutadania, Religió, Llengua i Literatura, Ciències Naturals, Plàstica, etc.

Totes les activitats (exceptuant la redacció), estan pensades per a ser treballades prèviament a l'aula, tot emprant els "coneixements previs" de l'alumne amb l'ajuda del docent. Es pot fer una visualització introductòria del vídeo "Alcoi: la Ciutat Dormida", i conèixer les regles bàsiques de l'inici, que llegiran en veu alta, abans de desenvolupar les activitats.

Posteriorment, es visitarà el Cementeri (amb un guia o bé mitjançant l'ajuda del tríptic i els panells informatius ubicats al mateix recinte), tot observant i anotant a cada cop el que s'explica "in situ". L'eixida pot anomenar-se igual que la ruta, "Alcoi: la Ciutat Dormida", nom que els donarà certs paral·lelismes amb la ciutat viscuda.

Darrerament, i per a consolidar l'aprenentatge, a classe s'acabaran d'ultimar les qüestions plantejades, així com també la redacció personal, fent una posada en comú de tot allò que siga adient.

Les qüestions van precedides per uns indicatius icònics, d'aquesta forma l'alumne pot relacionar millor el que ha de fer en cadascuna d'elles.



ESCRIU

OBSERVA



LLIG

Per a concloure, s'annexa una sèrie de material susceptible de ser utilitzat, bé siga com a mitjà d'investigació del docent i/o de l'alumne, si s'escau. En aquest material es poden trobar totes les referències bibliogràfiques que els autors d'aquesta unitat didàctica han publicat en diferents mitjans, així com l'enllaç al vídeo a YouTube i al tríptic del cementeri, editat per la Regidoria de Turisme de l'Ajuntament d'Alcoi.

 **Pots descarregar lliurement la Unitat Didàctica i el Quadern del Docent a la Web de l'IES Pare Vitòria d'Alcoi: <http://parevitoria.edu.gva.es/>**

 **CANAL YOUTUBE**

"Alcoi: la Ciutat Dormida" (Vídeo)

<http://www.youtube.com/watch?v=yK-9V1MSDDM>

Activitat 1

Els dos primers cementeris que va tindre la vila d'Alcoi van ser cementeris parroquials, és a dir, els soterraments es feien o bé dins de l'església el més prop possible a "sagrat" (nobles), o bé al cementeri exterior (la resta de població). El primer estava a la placeta de la Mare de Déu, i el segon a la placeta del Fossar. El tercer cementeri ja estaria ventilat, extramurs d'Alcoi, i fou l'anomenat Cementeri Vell (1812), al camí d'eixida cap a Alacant. Ara ocupa el lloc el Col·legi de Sant Vicent.

Activitat 2

Mitjançant la lògica i el coneixement del recinte i de les seues ampliacions, s'ha de pintar cadascuna d'aquestes, a la fi d'apreciar el desenvolupament orgànic que ha tingut el cementeri al llarg del temps, així com el seu creixement per "barris", paral·lel al de la ciutat.

Activitat 3

1. Panteó Josep Semper (1901). Neogòtic. Projecte de Jordi Vilaplana.

2. Panteó Agustí Gisbert (1903). Eclecticisme historicista. Disseny de Ferran Cabrera (soterrat ací), projecte de Vicent Pascual, cripta de Josep Cort i escultura (art *nouveau*), de Llorenç Ridaura.

3. Panteó Erum-Pascual (2009). Arquitectura cúbica. Projecte de Xeluca Sala i Maure Matarredona.


Realitzat amb acer Corten (aspecte rovellat).

El desenvolupament de l'activitat es farà des d'un plànol estètic, tot coneixent l'evolució artística per a respectar l'arquitectura, més enllà de què agrada o no.


Activitat 4

1. **Iconogràficament**, es tracta de l'al·legoria de la Indústria, perquè és la figura d'una dona. Aquesta es recolza sobre una enclusa i una roda mecànica, i a la mà porta un martell, tots ells elements utilitzats a les fàbriques i tallers. Uns faigs solars li ixen del cap, tot al·ludint al progrés i a la modernitat de la industrialització. És un simbolisme no religiós.


Formalment, és una làpida per a un nínxol, realitzada amb la tècnica escultòrica del mig (sobreix a la meitat) i baix relleu (quasi no sobreix del plànol escultòric). La disposició per a observar-la serà similar a un quadre, bidimensionalitat. El material és bronze.

 L'actual Cementeri d'Alcoi és de **1885**, així que, com pots imaginar, no és el primer que hem tingut a Alcoi. Els guies us diran on estaven els tres anteriors, anota'ls:

1r Església de la Mare de Déu 2n Església de Sta. Maria (Placeta del Fossar) 3r Col·legi de Sant Vicent

 L'autor del **projecte** va ser l'enginyer alcoià **Enric Vilaplana**. Observa el plànol i, a partir del primer recinte, utilitza diferents colors per a marcar el que penses que són les ampliacions que ha tingut. No oblidis pintar també la llegenda:



 Ací tens uns exemples de **panteons arquitectònics**. Numera'ls de més antic a més modern. Quin t'agrada més per a una tomba? I menys? Per què?




3



2



1

 A continuació tenim dos tipus d'escultura, un relleu i una exempta, obra de l'artista alcoià **Llorenç Ridaura**. Descriu el que veus a cadascuna:



2. Iconogràficament, són les Tres Virtuts Teologals (Fe, Esperança i Caritat), es tracta d'un element religiós. Cadascuna d'aquestes figures, també femenines, porten el seus atributs al·legòrics. La Fe porta la creu, la palma del martiri i els ulls embenats, perquè la Fe és cega. L'Esperança porta l'àncora per a aferrar-se al futur. La Caritat porta un xiquet al muscle en senyal de tindre cura d'ell i donar-li el pit, a més d'un Sagrat Cor en senyal del dol de la Mare de Déu per la pèrdua del seu fill. Baix apareix un *tempus fugit*, el rellotge de sorra amb les ales.

Formalment, és una escultura de bult rodó, de tipus monument. Pot ser observada des de tots els angles, perquè és tridimensional. El material és marbre blanc de Carrara.

Activitat 5

F	O	S	S	A	G	E	N	E	R	A	L			2C			
O														E			
S														M			
S						3F								E			
E		4C	L	E	R	O								N			
S						S				5C	E	N	O	T	A	F	I
6N	I	N	X	O	L	S								E			
I						A								R			
N						D								I			
X						H	I	P	O	G	E	U	S	C			
O						S								I			
L		8M	I	L	I	T	A	R	S					V			
						I								I			
9P	A	N	T	E	O	N	S							L			
						G											
						R	E	L	I	G	I	O	S	E	S		
						D											
10C	O	L	U	M	B	A	R	I	S								
11G	A	L	E	R	I	A	S	U	B	T	E	R	R	A	N	I	A

Activitat 6

- Alfa i Omega (Principi i Final), ambdues lletres de l'alfabet grec clàssic. Simbolitzen el principi i la fi de la vida, segons la tradició jueva-cristiana, i representen a Déu als versicles de Sant Joan Evangelista a l'Apocalipsi del Nou Testament.
- La palma del martiri, simbolitza el triomf dels primers cristians, perseguits per les seues creences en una religió monoteista (Cristianisme). Representa, doncs, el triomf de la fe i de l'ànima sobre la carn.
- El Tempus Fugit, la fugacitat de la vida. El rellotge i les ales són una transposició del déu grec Cronos, el déu del temps que devorava als seus fills. Així és com el temps "devora" la vida dels éssers animats i ens recorda que no som immutables ni eternals.
- El déu Ra, de la mitologia egípcia, representat pel disc solar, el sol del migdia, i les ales del voltor. Simbolitza el cicle de la vida i el triomf sobre la mort. El sol "renaix" tots els dies després del seu períple nocturn, així com els ésser vius també "renaixen" quan és devorada la carronya pels voltors.
- Mussol, és una au nocturna, i a l'antiguitat clàssica se la considerava també un símbol de mal auguri. Per això remet al món de la obscuritat, de la nit, i per tant de la mort.
- Calavera amb tibies, simbolitzen el pas del temps, la fugacitat de la vida. Però també representen el triomf de la mort sobre els bens materials, com què l'esperit és més fort que la matèria. O dit en altres termes, tot allò que no es veu és el que perviu a la memòria, com ara les glòries i triomfs.
- Torxa encesa cap amunt o cap avall, ambdues representen els triomfs en vida del difunt, però també que aquestos seran reconeguts i immutables després de la seua mort, simbolitzats per la flama encesa eternament.
- Capoll de cascull (adormidera), aquest element botànic està molt lligat al somni (s'empraven les càpsules seques a manera de sonall per a dormir als nens), i a la mort. Ja des del Neolític es troba en contextos funeraris peninsulars. El cascull és una planta utilitzada com a narcòtic i sedant, i d'ací deriva la seua simbologia funerària.
- Corona de llorer, estaria relacionada amb les glòries en vida del difunt, com a victòries que seran sempre reconegudes. A més, la forma rodona de la corona evoca al Sol i és símbol de la vida eterna, què es renova.
- Lacrimatòria, s'han trobat en tombes romanes i gregues. En elles, els que assistien al funeral vessaven les seues llàgrimes en senyal de respecte cap al difunt. De vegades pagaven a ploramorts, perquè ploraren dintre mentre acompanyaven a la processó funerària, sobretot durant l'Edat Mitjana i Moderna. Quantes més llàgrimes vessades, més important era el difunt. Durant el segle XIX es guardaven les llàgrimes en lacrimatòries amb taps especials que permetien que aquestes s'evaporaren. Quan totes les llàgrimes ho havien fet, finalitzava el període de dol.

Activitat 7

Es recomana la lectura de BARALLAT FALGUERA, C. *Principios de Botánica Funeraria*, 1885. Facsímil Ed. Altafulla, Barcelona, 1984.

El xiprer assenyala el cel i serveix com a guia a les mirades per elevar-les cap amunt, no cap avall, on es troba la tomba. Són arbres alts i de fulla perenne, és a dir, el ramatge sempre està frondós. A més, botànicament, tenen una llarga vida i el seu tronc presenta versemblança amb les columnes, s'arrela fortament al terra. Per tot això, aquests arbres simbolitzen la vida eterna.

Activitat 8

El xiprer de la imatge és també conegut dintre de la família de les coníferes com a "sempreverd" o "piramidal". Aleshores, la relació d'aquest amb la forma del panteó dels Gosàlbez-Barceló (1838), (el més antic, traslladat des del Cementeri Vell al de Cantagallet), és molt semblant.

Aquest panteó, dintre dels cànons academicistes d'inicis del segle XIX, o Segon Imperi, ens remet a les campanyes arqueològiques a Egipte, els obeliscs i el món funerari en general, que van crear una forta empremta en les necessitats estètiques funeràries europees. La seua marcada verticalitat cap al cel, i la flama encesa al remat, es vincula al record del passat triomfant del difunt, a meitat camí entre la tomba i el monument.

Els xiprers són arbres de fulla perenne. Penses que això té alguna relació amb el món funerari? Per què?

Ací tens el panteó més antic del Cementeri (1838). Trobes alguna semblança amb el xiprer que té al darrere?



EXPLICACIÓ DE L'AUDIOVISUAL "ALCOI: LA CIUTAT DORMIDA"

La música, de Claude Debussy, "Clar de Lluna", va ser composta durant els anys de major apogeu constructiu del Cementeri d'Alcoi, 1890-1905. Així mateix, és una música evocadora i ens remet al món dels somnis, el mateix nom que pren la ruta, "Alcoi: la Ciutat Dormida". Els grecs utilitzaven la paraula *koimetérion* per a definir el lloc on dormien; el mot, amb posterioritat, va passar a definir el lloc on jeuen les restes mortals dels difunts. Es tracta doncs, d'un joc ambigü de paraules.

El recorregut visual de les imatges ens endinsa pel matí al Cementeri i va desenvolupant, cronològicament, el mateix passeig que realitzarem en la ruta, tot mostrant l'art, en menudes architectures, escultures, vitralls i forges, així com també els símbols iconogràfics funeraris. També és evident la comparativa entre totes les classes socials de l'època industrial i contemporània, des dels panteons burgesos fins a les creus anònimes de la classe treballadora.

El final del vídeo ens allunya del Cementeri, i a poc a poc va caient l'ocàs fins a eixir per on hem entrat, de forma que la seua lectura és positiva, hem entrat desconecent i eixim coneixent.

Amb aquest treball volem que es valoren per igual totes les creences, pensaments i classes socials pròpies de l'època Contemporània, fins i tot els més anònims, doncs la nostra fi és mostrar que totes les persones, des del més ric fins al més pobre, han donat lloc a la història d'un poble.

XARXES SOCIALS

FACEBOOK: Cementeri d'Alcoi
TWITTER: @cementeridalcoi

 Si necessites posar-te en contacte amb nosaltres per a qualsevol aclariment:

elisa.beneyto@hotmail.com
lluis.vidal@hotmail.com

PER A SABER-NE MÉS....



BIBLIOGRAFIA

"125 anys del projecte de Cantagallet" en *Revista de Festes*. Associació de Sant Jordi, 2014, p. 177-179.

"El cementerio de Alcoi (Alicante)", *Revista Funeraria, Especial cementerios* nº III. Novembre 2013. P. 75-78.

http://www.revistafuneraria.com/Portals/0/PDFs/Especial%20RF%20Cementerios_3%20%282013%29.pdf

"Distinciones sociales a través del arte funerario: la Burguesía Industrial Alcoyana", en *Culturas e identidades en las elites de la España Contemporánea, IV Encuentro de Jóvenes Investigadores en Historia Contemporánea*. Universitat de València, 10-13 de setembre de 2013.

<https://www.dropbox.com/sh/z1ki4zugopt4d2m/jHPQVj9iRQ/BENEYTO%20G%C3%93MEZ%2C%20Elisa%20y%20VIDAL%20P%C3%89REZ%2C%20Llu%C3%ADs%20%20distinci%C3%B3n%20sociales%20a%20trav%C3%A9s%20del%20arte%20funerario.pdf>

"Alcoy. El Eclecticismo y el modernismo entre parques naturales", en *Revista Adiós* nº 100. Maig-Juny 2013. P. 8-11.

<http://www.revistaadios.es/UserFiles/pdfs/Adis100InternetBuena.pdf>

"La producció escultòrica funerària de Lorenzo Ridaura (II)", en *Revista de Festes*. Associació de Sant Jordi, 2013. P. 160-162.

"La producció escultòrica funerària de Lorenzo Ridaura (I)", en *Revista de Festes*. Associació de Sant Jordi, 2012. P. 168-171.

<http://cementerialcoi.blogspot.com.es/2012/09/la-produccio-escultorica-funeraria-de.html>

"Los cementerios como reflejo de la sociedad industrial: el cementerio de Alcoi", en *Revista Ábaco. Colección Los ojos de la Memoria* nº 12. "Patrimonio inmaterial e intangible de la Industria. Artefactos, objetos, saberes y memoria de la industria". INCUNA-Gijón. 23 de setembre de 2011.

"El Cementeri Vell d'Alcoi" en *Revista de Festes*. Associació de Sant Jordi, 2011. P. 147-149.

"Panteons "oblidats" de Lorenzo Ridaura", en *Ciudad*, 8 de novembre de 2010.

<http://cementerialcoi.blogspot.com.es/2012/09/panteons-oblidats-de-lorenzo-ridaura.html>

"Dos panteons oblidats al Cementeri d'Alcoi", en *Ciudad*", 1 de novembre de 2010.

<http://cementerialcoi.blogspot.com.es/2012/09/dos-panteons-oblidats-al-cementeri.html>



RECURSOS D'INTERNET

- Bloc Cementeri d'Alcoi

<http://cementerialcoi.blogspot.com.es>

- Bloc "Los Ojos de Hipatia"

"Cementerio de Alcoy, arte e historia a través del arte funerario"

<http://losojosdehipatia.com.es/cultura/arte-2/cementerio-de-alcoy-arte-e-historia-a-traves-del-arte-funerario/>

- Bloc Picassa imatges

<https://picasaweb.google.com/116167647447020598587/MunicipalCemeteryOfAlcoi>

- Web ASCE (Ruta dels Cementeris Significatius d'Europa)

<http://cemeteriesroute.eu/cemetery-poi.aspx?t=8>